

Osnovna šola Štore

VERNAKULARNA ARHITEKTURA V OKOLICI ŠTOR

KOZOLCI

Raziskovalna naloga

Avtorji:

Jaka Koren, 9. b

Matej Majoranc, 9. a

Anže Lečnik, 4. b

Mantorica:

mag. Marlenka Drevenšek, prof. likovne umetnosti

Mestna občina Celje, Mladi za Celje

Celje, 2010

**VERNAKULARNA ARHITEKTURA V OKOLICI ŠTOR
KOZOLCI**

Šifra: VODNAR

Razred: 9. razred osnovne šole

Mestna občina Celje, Mladi za Celje

Celje, 2010

ZAHVALA

Zahvaljujemo se Boženi Hostnik iz ZVKD Celje za pomoč pri raziskavi, vsem lastnikom hiš, ki so nam pomagali pri delu in dovolili objavo fotografij.

Družinam Bezgovšek iz Brez, Jelenc iz Šentjanža, Lečnik, Kač, Gorišek iz Bukovžlaka, Štarkl iz Svetlega dola, Mihelčič in Prožinske vasi za posredovane informacije in dovoljenje fotografiranja.

Zahvaljujemo se lektorici profesorici Jasmini Jakopič za opravljeno delo.

KAZALO

| | |
|--|----|
| UVOD..... | 2 |
| RAZISKOVALNI PROBLEM..... | 2 |
| HIPOTEZE..... | 2 |
| IZBOR IN PREDSTAVITEV RAZISKOVALNIH METOD..... | 2 |
| OSREDNJI DEL RAZISKOVALNE NALOGE..... | 3 |
| Kozolci..... | 3 |
| Kozolci izven meja etničnega ozemlja Slovencev..... | 4 |
| Naprave za sušenje (sena) drugje..... | 4 |
| KAKO JE NASTAL KOZOLEC IN NJEGOVA ZGRADBA..... | 6 |
| Kulturna krajina s kozolcem na slovenskem skozi merila svetovne dediščine UNESCO | 7 |
| KOZOLCI V NAŠI OKOLICI..... | 9 |
| Javornik..... | 9 |
| Svetina..... | 15 |
| Sela..... | 15 |
| Kanjuce..... | 16 |
| Kompole..... | 17 |
| Teharje..... | 19 |
| Bukovžlak..... | 21 |
| Prožinska vas..... | 23 |
| Laška vas..... | 23 |
| Šentjanž nad Štorami..... | 25 |
| REZULTATI RAZISKOVANJA IN MOŽNOSTI NADALJNEGA RAZISKOVANJA..... | 26 |

KAZALO SLIK

| | |
|--|----|
| Slika 1: Toplar in stegnjeni kozolec (vir: Teja Kragelj)..... | 3 |
| Slika 2: Kozolec toplar z tremi okni (vir: Rok Zavšek)..... | 3 |
| Slika 3: Kozolec na Japonskem (vir: Oven, 2009)..... | 5 |
| Slika 4: Kozolec v Švici (vir: Oven, 2009)..... | 5 |
| Slika 5: Premične late na Kitajskem (vir: Oven, 2009)..... | 6 |
| Slika 6: Kozolec Bezgovšek (vir: Jaka Koren)..... | 7 |
| Slika 7: Kozolec Bezgovšek (vir: Jaka Koren)..... | 7 |
| Slika 8: Kozolec Štarkl pri Langer (vir: Jaka Koren)..... | 9 |
| Slika 9: Kozolec od strani (vir: Jaka Koren)..... | 9 |
| Slika 10: Kozolec, detajl (vir: Jaka Koren)..... | 10 |
| Slika 11: "Štulbuh" (vir: Jaka Koren)..... | 10 |
| Slika 12: Okna kozolca in temelji (vir: Jaka Koren)..... | 10 |
| Slika 13: Balkon kozolca (vir: Jaka Koren)..... | 10 |
| Slika 14: Kozolec Šanc..... | 10 |
| Slika 15: Kozolec Štarkl pri Lipel (vir: Jaka Koren)..... | 11 |
| Slika 16: Kozolec Štarkl, detajl (vir: Jaka Koren)..... | 11 |
| Slika 17: Kozolec Štarkl pri Lipel (vir: Jaka Koren)..... | 11 |
| Slika 18: Štulbuh (vir: Jaka Koren)..... | 12 |
| Slika 19: Kamniti temelji (vir: Jaka Koren)..... | 12 |
| Slika 20: Okna kozolca Štarkl pri Lipel (vir: Jaka Koren)..... | 12 |
| Slika 21: Lahov kozolec (vir: Jaka Koren)..... | 12 |
| Slika 22: Kozolec (vir: Jaka Koren)..... | 12 |
| Slika 23: Letnica 1848 na kozolcu Zavšek (vir: Rok Zavšek)..... | 13 |
| Slika 24: Kozolec (vir: Rok Zavšek)..... | 13 |
| Slika 25: Oznake na tramu kozolca Martina Jelenca . (vir: Jaka Koren)..... | 14 |
| Slika 26: Okna kozolca (vir: Jaka Koren)..... | 14 |
| Slika 27: Oznake lastnika (vir: Jaka Koren)..... | 14 |

| | |
|--|----|
| Slika 28: Štulboh (vir: Jaka Koren)..... | 14 |
| Slika 29: Kozolec Jelenc Jože (vir: Matej Majoranc)..... | 14 |
| Slika 30: Kozolec na domačiji Klinar (vir: Jaka Koren)..... | 15 |
| Slika 31: Kozolec Bezgovšek (vir: Jaka Koren) | 16 |
| Slika 32: Kozolec Bezgovšek (vir: Jaka Koren) | 16 |
| Slika 33: Kozolec je zaradi zaščite prekrit z lesom (vir: Jaka Koren) | 16 |
| Slika 34: Slapšakov kozolec (vir: Nejc Klepej) | 17 |
| Slika 35: Kozolec Klinar (vir: Matej Majoranc)..... | 17 |
| Slika 36: Klinar (pri Ocvirk), 1885 (vir: Matej Majoranc)..... | 17 |
| Slika 37: Verhovšek Kompole (vir: Matej Majoranc)..... | 18 |
| Slika 38: Kozolec Vrhovšek (vir: Matej Majoranc)..... | 18 |
| Slika 39: Kozolec Majoranc, starejši (vir: Matej Majoranc) | 19 |
| Slika 40: Kozolec Majoranc, starejši, detajl (vir: Matej Majoranc)..... | 19 |
| Slika 41: Kozolec Damjana Lečnik a (vir: Jaka Koren)..... | 19 |
| Slika 42: Kozolec Damjana Lečnika, detajl na roki enak kot na kozolcu (vir: Jaka Koren)..... | 19 |
| Slika 43: Svisli na kozolcu (vir: Jaka Koren) | 20 |
| Slika 44: Kozolec, detajl z letnico (vir: Jaka Koren) | 20 |
| Slika 45: Kozolec Franca Goriška (vir: Jaka Koren) | 20 |
| Slika 46: Kozolec Franca Goriška (vir: Jaka Koren) | 20 |
| Slika 47: Kozolec, Franc Kač (vir: Jaka Koren)..... | 21 |
| Slika 48: Kozolec Koželj (vir: Jaka Koren)..... | 22 |
| Slika 49: Kozolec Štefka Žlaus (vir: Jaka Koren) | 22 |
| Slika 50: Kozolec Žlaus, detajl (vir: Jaka Koren)..... | 22 |
| Slika 51: Temelj in nosilni tram (vir: Jaka Koren) | 23 |
| Slika 52: Kozolec Tone Mihelčič (vir: Jaka Koren)..... | 23 |
| Slika 53: Kozolec Tone Mihelčič (vir: Jaka Koren)..... | 23 |
| Slika 54: Podrti kozolec v Laški vasi (vir: Gregor Gorjup) | 24 |
| Slika 55: Kozolec družine Štor , Žani Vengušt (vir: Jaka Koren)..... | 24 |

| | |
|---|----|
| Slika 56: Kozolec družine Štor, Žani Vengušt (vir: Jaka Koren) | 24 |
| Slika 57: Kozolec družine Štor , Žani Vengušt (vir: Jaka Koren)..... | 25 |
| Slika 58: Kozolec družine Štor, detajl z letnico (vir: Jaka Koren)..... | 25 |
| Slika 59: Kozolec Marija Horjak (vir : Matej Majoranc) | 25 |
| Slika 60: Kozolec Franc Kač, Slance (vir : Matej Majoranc) | 27 |
| Slika 61: Kozolec Štarkel, Svetli dol (vir : Jaka Koren)..... | 27 |
| Slika 62: Kozolec Lečnik, Slance (vir: Jaka Koren) | 27 |
| Slika 63: Kozolec Štor, Laška vas (vir : Jaka Koren)..... | 27 |
| Slika 64: Kozolec Lečnik, Slance (vir: Jaka Koren) | 27 |
| Slika 65: Koželjev zidani kozolec (vir: Jaka Koren)..... | 28 |
| Slika 66: Koželjev kozolec, detajl (vir: Jaka Koren)..... | 28 |

KAZALO TABEL

| | |
|---|----|
| Tabela 1: Značilnosti kozolcev v okolici Štor | 29 |
|---|----|

POVZETEK

Raziskovalna naloga obravnava probleme vernakularne arhitekture v današnjem času. Obravnava kozolce v okolici Štor in bližnjih zaselkih. Uporabljali smo kvalitativne in kvantitativne metode. Kozolce smo fotografirali, izmerili, opisali in opravili intervjuje z lastniki, kjer je bilo mogoče. Opisali smo lokalne posebnosti gradnje kozolcev v naših krajih. Predstavljeni so tipi konstrukcijske gradnje kozolcev, njihova značilna ornamentika, starost in ohranjenost. Naloga imenuje nekaj mojstrov, tesarjev, ki so kozolce klesali. Predstavlja tudi še živo tradicijo izgradnje kozolcev, ki jo ohranjajo nekateri vaščani iz Kanjuc in Javornika. Naloga s fotografskim gradivom predstavlja še edini kozolec, ki je vpisan v register dediščine na Zavodu za varovanje naravne in kulturne dediščine Slovenije, kateri je žal že podrt. Rezultati bodo koristili učencem in staršem naše šole kot pomemben poudarek ob spoznavanju naše izvirne arhitekture, ki izhaja iz tradicionalne obdelave lesa. Poudariti želimo pomen in lepoto lastne arhitekturne tradicije v času, ko je dediščina izpostavljena nenehnemu propadanju in se mnogi ozirajo za tujimi arhitekturnimi vzori. Opozoriti moramo na pomen kozolcev na kulturno istovetnost (identiteto) v globalizirajočem svetu. Kot rezultat naloge je tudi trasiranje turistične poti po krajih, kjer so najbolj zanimivi kozolci v naši okolici. S tem bo imela naša šola svojo pot po tej vernakularni arhitekturni dediščini.

UVOD

Raziskovalna naloga obravnava problem arhitekturne kulturne dediščine. Njen namen je ozaveščati učence in prebivalce o pomenu dediščine za prihodnost, predstaviti izvirnosti v oblikovanju arhitekturnih posebnosti, opozoriti na arhitekturno tradicijo slovenskih dežel in na propadanje arhitekturne dediščine. Metodologija je kombinacija kvantitativne in kvalitativne metodologije, s poudarkom na kvalitativni metodologiji. Kot vzorec smo uporabili kozolce v okolici šole v Štorah, to so vasi Svetina, Kompole, Kanjuce, Šentjanž, Laška vas, Opoka, Ogorevc, Prožinska vas in Teharje.

RAZISKOVALNI PROBLEM

Naloga obravnava problem izginjanja tradicionalne vernakularne arhitekture, ki je stoletja kljubovala in ustvarila edinstveno kulturno krajino s kozolcem na Slovenskem. Predstavlja tipično obliko najstarejšega še stoječega kozolca v naši okolici. Naloga opozarja na problem propadanja kozolcev zaradi opuščanja tradicionalnega načina kmetovanja in zaradi hitrega razvoja. Predstavi nekaj mojstrov tesarjev, ki so delovali v naši okolici in še poznajo tradicijo klesanja kozolcev in njihovo postavitvev. Cilji in namen raziskovalne naloge so opozoriti na pomen kulturne dediščine v okolici naše šole. Pokazati arhitekturne posebnosti v domačem kraju, raziskati tipologijo kozolcev v okolici Štor, predstaviti gradnjo in obliko kozolcev, ugotoviti mojstre in tesarje, ki so jih naredili ter poiskati najstarejši kozolec v naši okolici, njegovo obliko, velikost, proporce in ornamentiko.

HIPOTEZE

H₁: Kateri kozolec je najstarejši v naši okolici?

H₂: Kakšna je njegova tipična oblika?

H₃: Kdo so bili tesarski mojstri, ki so jih delali?

H₄: Koliko kozolcev so podrli v zadnjih 5 letih?

H₅: Koliko kozolcev je zaščiteneh na Zavodu za varovanje kulturne dediščine enote Celje?

IZBOR IN PREDSTAVITEV RAZISKOVALNIH METOD

Uporabili smo deskriptivno metodo ter kombinacijo kvantitativne in kvalitativne metode raziskovanja. Vzorci raziskovanja so kozolci v okolici šole. Vprašalnik v 130 izvodih smo razdelili učencem naše šole v starosti od 12 do 14 let. Reševali so jih skupaj s starši. Izbrali smo sledeče postopke: anketiranje, standardiziran intervju, opazovanje, merjenje, fotografiranje in skeniranje. Podatke smo zbirali od novembra 2009 do februarja 2010. Raziskava bomo še nadaljevali, dopolnjevali in preverjali čez nekaj let.

OSREDNJI DEL RAZISKOVALNE NALOGE

KOZOLCI

Slovenci nimamo svoje lastne izvirne arhitekture. Arhitekturni vzori so k nam prihajali od drugod. Vzrok za to je morda v organizaciji plemenske zveze v Karantaniji, skupnosti, ki ni bila naklonjena gradnji zidanih objektov. Tako so tuji fevdalci, ki so se lažje branili in se oskrbovali v zidanih objektih, lažje napredovali pri osvajanju našega ozemlja v preteklosti.



Slika 1: Toplar in stegnjeni kozolec (vir: Teja Kragelj)



Slika 2: Kozolec toplar z tremi okni (vir: Rok Zavšek)

Slovenci imamo vernakularno, anonimno leseno arhitekturo, katere reprezentativni predstavnik je prav gotovo kozolec. Kozolec je samostojna naprava za sušenje sena ter drugih pridelkov. Predstavlja eno najbolj prepoznavnih sestavin kulturne dediščine v Sloveniji. Srečamo ga na vaseh, trgih in tudi v mestih. Prvi kozolec je upodobil Janez Vajkard Valvazor v knjigi Slava vojvodine Kranjske leta 1689. Ločimo dve značilni obliki kozolca. Kozolci so zanimivi tudi zaradi raznovrstne namembnosti, v njih se hrani vse od kmetijske mehanizacije (mlatilnice, puhalnike...) do vozov, orodij. Tradicionalno se uporabljajo za sušenje žitnih snopov sena, slame, praproti, koruze in drugega krmila. Njihova konstrukcija je različna. Nas so zanimali kozolci starejši od 100 let. To so večinoma večji kozolci, pogosto z osrednjim jedrom, brano ali izraženo po domače, s štulbuhom, štolbergom. Na zadnji strani imajo pogosto svisli za sušenje koruznice. Ponekod imajo v osrednjem hodniku postavljeno kaščo, pod ali sobo, drugod so pod kozolcem skopali vinsko klet. Pri nas so takšni bolj redki. Zasledili smo ga v Laški vasi pri Štorah. V zavetju kozolcev uprizarjajo tudi različne gledališke igre, družabna srečanja ter svete maše. Kozolci vznemirjajo strokovnjake.

Na začetku so bili kozolci le preproste rogovile, postavljene pokonci, na katere so obesili seno in ga tako sušili. Na te rogovile so začeli pritrvjavati vodoravne drogove in seno potem obešali nanje, saj se je tako hitreje posušilo. Kasneje so tovrstne naprave dobivale tudi manjše strešice, da so lahko zaščitile žito pred dežjem. Ni čisto jasno, kako je prišlo do tega, da so začeli povezovati po dva kozolca skupaj. Kasneje so naredili še nadstropje za shranjevanje sena in nastali so dvojni kozolci ali "toplarji". Danes so ti zelo pogosti, imajo 3 ali 4 okna (tj. del med dvema stebroma), prečno brano (štulboh ali štulbuh – uporabljajo oba izraza), včasih tudi balkon ali svisli.

Kozolci v Sloveniji so stavbe in hkrati unikatne sušilne naprave, ki že stoletja sooblikujejo podobo našega alpskega, osrednjeslovenskega in dela panonskega kulturnega območja. Zanimivi so za slikarje, potopisce, kroniste, fotografe in raziskovalce vseh vrst. Kozolec se razvija v več oblikah in inačicah. Prvi so jih opazili tuji in so začeli o njih pisati. Šele kasneje so jim namenili pozornost tudi v Sloveniji.

V Gornji Savski dolini, na Sorskem in Kranjskem polju ter drugod prevladujejo enojni (stegnjeni) kozolci, imenovani stogi.

Na Dolenjskem in jugozahodnem Štajerskem, v delu severne Primorske, v Škofjeloškem hribovju, na Notranjskem v Beli krajini, na slovenskem in in avstrijskem Koroškem (Ziljska dolina) prevladujejo dvojni kozolci. Med njimi so najštevilnejši toplarji, ki so zahodno od Ljubljane (Horjulski dolini), ob doljni Savi, v Suhi krajini in drugod pomešani z nizkimi in s kozolci »na kozla«. Določanje njihove starosti je zelo zahtevno. Poznati je treba konstrukcijske in gradbene značilnosti kozolcev na lokalni in regionalni ravni. Gmotni položaj lastnikov se kaže pri likovnem krašenju kozolcev. Prvi poizkusi krašenja so iz 19. stoletja, najvišjo raven obdelave pa so dosegli v začetku 20. stoletja v Mirnski in Mokronoški dolini, med Vranskim in Motnikom, v okolici Litije in drugod. V tem času srečamo na kozolcih izvirne okraske, kjer ne manjka živalskih (zoomorfni), človeških (antropomorfni) in rastlinskih oblik. Sicer pa so kozolci tudi zanimivo klesarsko označeni, nekateri imajo na čelnem delu ali kje drugje zapisano letnico, inicialo lastnika. Starejši kozolci imajo zanimivo okrašene stranske podporne dele, imenovane roke. V okolici Štor zasledimo tudi kozolce brez okrasja na rokah, ki pa imajo svislji za sušenje koruznice in brano ali štulbuh oz. štolberg.

Zaradi pojava globalizacije se bomo morali vse bolj zavedati lastne kulturne istovetnosti (identitete). Eden takšnih nosilcev je zagotovo (slovenski) kozolec.

KOZOLCI IZVEN MEJA ETNIČNEGA OZEMLJA SLOVENCEV

Kozolce srečamo tudi izven Slovenije, največ na avstrijskem Koroškem (Tirolska) in v Italiji (Furlanija in Benečija). Postavljeni so vse do hrvaškega Zagorja. Naprave za sušenje sena imajo tudi na Finskem in Norveškem ter v Tibetu. To so večinoma prenosljivi prečni in vzdolžni koli, ki se po potrebi zložijo in odnesejo s polja. Večinoma so postavljeni poleg gospodarskega poslopja in ne prosto v krajini kot naš kozolec. Lahko bi se vprašali ali poznamo arhitekturo in tipološko podobo kozolca? Kozolec predstavlja del kulture alpskega in predalpskega prostora in je povezan z etnologijo kot načinom življenja. Na našem ozemlju se srečujejo sredozemske (romanske) civilizacije iz juga, srednjeevropske (germanske) s severa in zahoda ter panonske z zahoda. (Čop in Cenc, 1993).

NAPRAVE ZA SUŠENJE (SENA) DRUGJE

Naprave za sušenje sena se pojavljajo tudi drugje npr. na Finskem, Norveškem, na severu Poljske, v severni Rusiji, na Kitajskem in na Japonskem. Večinoma gre bolj za sestav premičnih prečnih in vzdolžnih kolov, ki se na koncu zložijo in poberejo s polja. Na njih sušijo različno

krmo, sladkorni trs in drugo. Kozolci so bili nekoč v švicarskih kantonih, v zahodnem Valaisu, v Ticinu, v Sivem kantonu (Graubündnu), v okolici Vorarlberga, Innsbrucka, na severnem in vzhodnem Tirolskem v Avstriji, v Dolomitih in v Karnijskih Alpah v Italiji. Nikjer pa niso dosegli tako goste poselitve, tipološke različnosti kot pri nas v Sloveniji. Vzrok za to je verjetno posebna lega Slovenije med Alpami. Panonsko nižino in Sredozemljem ter načinom poljedelstva in živinoreje. Pomembno lahko izpostavimo vlogo človeka, ki je zaradi geografske ločenosti težil k individualizmu. Tu sušijo žito in travo v ostrveh – navpičnih kolih, rogovilah s kratkimi in prisekanimi vejami. Narečne besede za kozolec so “kozouc” , “kazuc”, nemška srednjeveška kolonializacija v Sorici pa mu pravi “kejšn”. Vezani kozolci se imenujejo “stog”, “triba”, “topljar”, “cviboh”. Stegnjeni kozolec se imenuje “kejsn”v Dolomitih “fava”, v Graubündnu “chischner”, Caschner, v Ticinu “racana”.



Slika 3: Kozolec na Japonskem (vir: Oven, 2009)



Slika 4: Kozolec v Švici (vir: Oven, 2009)

Ostrvi so bile verjetno starejšega nastanka in se je kozolec razvil ravno iz teh navpičnih kolov (ostrvi), na katera so začeli vodoravno pritrjevati lesene drogove na katerih so sušili snope in seno. Ta naprava se je začela imenovati »koza«, »kozel«, »kozolec« (Melik, 1931). Iz dveh stegnjenih kozolcev je nastal dvojni kozolec ali topljar.

Na Slovenskem sta za kozolec najbolj v rabi dve besedi kozolec in stog ali »stoh«, ki pomeni (v Bohinju in na Koroškem) tudi vezani kozolec topljar. Rusi pravijo kozolcu »ozelod«, Poljaki »przeplot« (pšepplot). Tone Cevc sklepa, da so Slovenci, ki naj bi se priselili na današnje ozemlje, s seboj prinesli vzore za gradnjo preprostega kozolca in hkrati naleteli na staroselce, ki so imeli svoja imena zanj. Tu se srečujeta dve jezikovno različni besedi kozel in starejši, morda romanska ali predromanska beseda »kösn«(Koroška). Podobna je retoromanska beseda »cashner« oz. »chisner«, ki naj ne bi bila v neposredni povezavi s slovenskim kozolcem, tako trdi švicarski jezikoslovec H. Huber (Čop in Cevc, 1993).



Slika 5: Premične late na Kitajskem (vir: Oven, 2009)

Kozolec je po namembnosti utilitarna arhitektura, pomeni pa dragoceni spomenik ljudskega stavbarstva. Predstavlja pomemben in zelo reprezentativen del kulturne krajine na Slovenskem. Srečamo ga prosto stoječega na polju in se lepo vrašča v krajino. Kozolec ima izrazito slovenski značaj. Spada med dragocene spomenike ljudskega stavbarstva. Ima zanimive konstrukcijske posebnosti, svojevrstno namembnost in način postavitve, najbolj reprezentativen je zaradi velikosti, posebnosti proporcev in zelo dobro prilagojen različnim okoljem v krajini. Predstavlja slovensko posebnost, mojstrstvo v tradiciji obdelave lesa z raznolikimi oblikovnimi rešitvami (Čop in Cevc, 1993).

KAKO JE NASTAL KOZOLEC IN NJEGOVA ZGRADBA

Kozolec je nastajal verjetno iz ostrvi. To so navpične rogovile zapičene v zemljo, okoli katere so ovili seno. Takšne ostrvi še danes vidimo v Podjuni na avstrijskem Koroškem, v okolici Strojne na Koroškem. Na Gorenjskem so nastali enojni ali stegnjeni kozolci. To so prečni in vzdolžni tramovi, ki imajo zgoraj streho. Število oken je lahko različno (od dveh do osem oken). To je odvisno od velikosti kmetije. Na Štajerskem so znani dvojni ali »toplšni« kozolci, t. i. toplarji. So večji in predvsem širši od stegnjenih in imajo zelo zanimivo ornamentiko na prečnih tramih, ki povezujejo steber in strop. To so t. i. roke kozolca. Najbolj pomemben je osrednji del kozolca, ki predstavlja hrbtenico kozolca. Domačini v naši okolici zanj uporabljajo različne izraze npr. »štulbuh« ali »štolbuh«. To je navadno gosto mrežen s trami, ki so drug od drugega oddaljeni od 35 do 40 cm. Dolžina kozolca lahko niha okoli 60 cm. To se dogaja ob močnem vetru. Ravno dobro narejen »štulboh« varuje kozolec pred tem, da bi se podrl. Vanj se zлага seno. Nekateri kozolci imajo za spravilo sena dva ali tri prostore. Kozolec ima na sprednji strani svislji za sušenje koruznice. Običajno imajo dvokapno streho. Zgoraj pri vrhu strehe je čop, ki onemogoča, da bi se veter uprl v streho kozolca in ga podrl. Pomembno je iz katerega lesa je kozolec narejen. Najbolj trden je hrastov les. Za posamezen del kozolca uporabljajo določen les. To nam je razložil Milan Bezgovšek iz Sele pri Kanjucah. On je še znal narediti kozolec, saj je imel sorodnika, ki je redno izdeloval in popravljaval kozolce. Sedaj je žal že pokojen. Povedal nam je, da je v vasi

Ogorevc pri Štorah še en mojster, ki jih še vedno izdeluje in postavlja. Kozolci, kateri še stojijo, so narejeni večinoma iz hrasta (nosilni stebri), iz kostanjevega lesa so prečni trami, topol ali topolka pa je namenjena za prečne trame spredaj ter roke. Vsi klini, iz katerih je izdelan, so iz hrasta. Da so klini dovolj trdni, morajo biti stari nad 8 let. Les za kozolec mora biti star več kot pol leta. Za postavitev kozolca potrebujejo 10 ljudi, ki morajo delati mesec dni. Zelo zanimive stvari o kozolcih nam je povedal tudi Martin Jelenc iz Javornika. Poudaril je, da so kozolce postavljali običajno 100 m stran od hiše zaradi nevarnosti požarov. To naj bi bil tudi odlok v časih Avstro-Ogrske monarhije na našem ozemlju. Veliko in zanimivo o kozolcih smo izvedeli tudi od gospoda Lečnika, ki ima tudi dobro ohranjen kozolec. On veliko ve o življenju v starih časih in o zgodbah povezanih s kozolci. Imeli smo še več zanimivih sogovornikov, s katerimi bi se lahko pogovarjali še zelo veliko časa.



Slika 6: Kozolec Bezgovšek (vir: Jaka Koren)



Slika 7: Kozolec Bezgovšek (vir: Jaka Koren)

KULTURNA KRAJINA S KOZOLCEM NA SLOVENSKEM SKOZI MERILA SVETOVNE DEDIŠČINE UNESCO

Seznam svetovne dediščine je bil ustanovljen z namenom identifikacije območij dediščine, ki zaslužijo posebno svetovno pozornost in zaščito. Nastal je kot odraz razmer v svetu in zavedanja o ogroženosti dediščine spričo sprememb in minljivosti identitet. Svetovna dediščina v pravem pomenu besede je dediščina, ki ni pomembna le za identiteto skupine, temveč je izjemne univerzalne vrednosti za celotno človeštvo. Konvencija o ohranjanju svetovne kulturne in naravne dediščine, ki je bila sprejeta na Generalni konferenci UNESCO leta 1972 v Parizu, je osrednji dokument za opredelitev te in postopkov njenega vpisa na seznam.

Seznam svetovne dediščine je bil ustanovljen z namenom identifikacije območij dediščine, ki zaslužijo posebno svetovno pozornost in zaščito. Nastal je kot odraz razmer v svetu in zavedanja o ogroženosti dediščine spričo sprememb in minljivosti identitet. Svetovna dediščina v pravem pomenu besede je dediščina, ki ni pomembna le za identiteto skupine, temveč je izjemne univerzalne vrednosti za celotno človeštvo. Konvencija o ohranjanju svetovne kulturne in

naravne dediščine, ki je bila sprejeta na Generalni konferenci UNESCO leta 1972 v Parizu, je osrednji dokument za opredelitev le-te in postopkov njenega vpisa na seznam.

Slovenski kozolec v kulturni krajini predstavlja napravo za sušenje in spravilo poljskih pridelkov ter orodij, katerega razvoj je v tako dovršeni obliki vezan na slovensko etnično ozemlje. V enem objektu je kozolec nadomeščal sušilnico, senik, skedenj, družabni prostor, prostor za poljska opravila pod streho itd. Glede na svojo mnogofunkcionalnost, logičnost konstrukcije, izvrstno prilagojenost kulturni krajini, razširjenost in kontinuirano uporabo je na svetu edinstven. Izjemni svetovni pomen pa mu daje tudi njegova vloga, ki jo je imel v zgodovini kmetovanja, pridelave hrane ipd. Izjemnost kulturne krajine s kozolcem je utemeljiva skozi merila, ki jih za uvrstitev na seznam svetovne dediščine določa UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation).

Ker je kulturna krajina s kozolcem na Slovenskem ozemlju zelo razširjena, vendar podvržena različnim vplivom, med katere sodijo neprimerno vzdrževanje ali spremembe v preteklosti oziroma propadanje in izguba funkcije v sedanjosti, je bilo potrebno pripraviti izbor kulturnih krajin, ki poleg meril izjemne univerzalne vrednosti ustrezajo tudi ostalim merilom za vpis. Za izbor smo pripravili še dodatna merila, ki naj dediščino prikažejo kar najbolj celovito in v vsej njeni vrednosti. Ta zajema tudi raznovrstnost tipov arhitekture, geografsko raznolikost, raznolikost in vrednote kulturne krajine v kateri se nahaja, umeščenost in vizualne učinke ipd.

Z upoštevanjem vseh navedenih meril ter z upoštevanjem raziskav pisnih virov in terena, so bile izbrane: kulturna krajina s kozolci Studor pri Bohinju, kulturna krajina s kozolci ob Cerknškem jezeru, kulturna krajina s kozolci od Zalega loga do Sorice in kulturna krajina s kozolci Rut.

Čeprav to težko rečemo za kulturne krajine s kozolci po vsej Sloveniji, pa so izbrane kulturne krajine v veliki meri ohranjene v avtentičnem stanju ter izpolnjujejo merila avtentičnosti in integritete, ki so zahtevane za enote svetovne dediščine.

Navedene kulturne krajine ustrezajo merilom izjemne univerzalne vrednosti (ii), (iv) in (v). Pojav kozolca in podobnih naprav je povezan s pomembno izmenjavo vrednot pri oblikovanju pokrajine, ki je na ta način postala kulturna krajina. Kozolec je najrazvitejši med podobnimi napravami za sušenje in izjemen po svoji mnogofunkcionalnosti. Kot tak v kulturni krajini predstavlja izjemen tip kmetijske arhitekture, ki se je razvila na Slovenskem (in nekoliko širšem) območju. Kulturna krajina s kozolcem je nastala kot rezultat sovplivanja človeka in narave in se je v tem obsegu, na tak način ter na tej stopnji razvila in se razvija samo na slovenskem ozemlju. V zadnjem času je njen razvoj ogrožen.

Za primerno verodostojno ovrednotenje in utemeljitev pomena kulturne krajine s kozolcem je pripravila primerjalne analize, katerih pripravo zahteva tudi dokument nominacije za uvrstitev na seznam svetovne dediščine. Naprave podobne kozolcem se pojavljajo tudi v kulturnih krajinah drugod po Evropi in v Aziji, vendar njihov pomen nikoli ni enakovreden pomenu kozolca v kulturni krajini Slovenije.

Nastanek kulturne krajine s kozolcem, njen kontinuirani razvoj in obstoj, je pogojevala njegova funkcionalnost. Ta pa je v zadnjem času postala ogrožena, kar vpliva tudi na stanje kozolcev v

Sloveniji. Izbrane enote kulturnih krajin izkazujejo zadovoljivo stanje ohranjenosti, nevarnejših negativnih dejavnikov, ki bi vplivali na ohranjenost, pa ni zaznati. Velikega pomena je ohranitev tradicionalnih funkcij kozolca, ki so vezane na njegovo uporabnost v povezavi s kmetijstvom. To so sušenje (sena in pridelkov) in shranjevanje (pridelkov, sena, orodij ipd.). Možnosti za ohranitev teh so v ekološkem kmetijstvu ali trajnostnem, primernem in uravnoteženem turizmu.

Poleg uporabne funkcije je kozolec tudi skozi zgodovino v zavesti ljudi imel še druge pomene. Pogosto so ga krasili, izrazit je bil tudi njegov socialno-družbeni pomen. Predstavljal je statusni simbol, drugič spet prostor, kjer so se ljudje družili pri delu in zabavi. V zadnjem času je pričel pridobivati simbolni pomen ikone, kar za dediščino ni vedno pozitivno (imitacije kozolčkov za informativne table ipd.). Te namreč s pomenom originalne arhitekture nimajo veliko skupnega.

KOZOLCI V NAŠI OKOLICI

JAVORNIK



Slika 8: Kozolec Štarkl pri Langer (vir: Jaka Koren)



Slika 9: Kozolec od strani (vir: Jaka Koren)

Javornik 7, Martin Štarkl pri Langer, 1850

Kozolec, star skoraj 160 let, je toplar in je izdelan iz hrastovega lesa. Spada med visoke kozolce. Ima tri okna. Stebri stojijo na kamnitih podstavkih. Ima rezljane podporne ročice. Mreženje ima gosto prepleteno, 40 x 40 cm. Ostrešje ima dva čopa ali "šoplna". Prvotna kritina je bila iz slame. Pod streho je "štolbuh". Še danes ga uporabljajo za spravilo sena. Začnejo okoli 10 maja in zaključijo do meseca oktobra. Kozolec je sestavil stric, Jaka Štarkel. Sestavljen je iz hrastovega in smrekovega lesa. Stesal ga je neznani mojster.



Slika 10: Kozolec, detajl (vir: Jaka Koren)



Slika 11: "Štulbuh" (vir: Jaka Koren)



Slika 12: Okna kozolca in temelji (vir: Jaka Koren)



Slika 13: Balkon kozolca (vir: Jaka Koren)

Javornik 10, Vinko Šanc, 1804

Kozolec je dvojni, toplar s štirimi okni, "štulbuh" in svisli. Stebri in glavni nosilci so iz hrastovega lesa, za ostrešje in ostalo pa smrekov les. Podstavki stebrov so kamniti. Podporne ročice so ravne. Prvotna oblika ostrešja je bila s čopi, pokrita s slamo. Kozolec je še v rabi, vendar v manjši meri za sušenje sena, temveč za skladiščenje žaganega lesa. Seno spravljajo od konca maja do prve polovice junija. Ime mojstra ni znano. V okolici je še nekaj podobnih kozolcev. Kozolec je dobro ohranjen.



Slika 14: Kozolec Šanc

Svetli dol 1, Štarkl pri Lipel, 1888

Kozolec 1888.

Kozolec je toplar z dvema okni. Postavil ga je mojster Mastnak iz Straže. Nosilni stebri so kamniti. Podporne ročice so rezljane, mreženje je gosto. Še danes ga uporabljajo za sušenje sena. Sušijo dva do trikrat letno, od meseca maja do oktobra. Izdelan je iz hrastovega in smrekovega lesa. Zanimivost kozolca je to, da je bila pod njim prvanova maša, ki jo je imel Franc Šanc, ki je bil tu prvi novomašnik.



Slika 15: Kozolec Štarkl pri Lipel (vir: Jaka Koren)



Slika 16: Kozolec Štarkl, detajl (vir: Jaka Koren)



Slika 17: Kozolec Štarkl pri Lipel (vir: Jaka Koren)



Slika 18: Štulbuh (vir: Jaka Koren)



Slika 19: Kamniti temelji (vir: Jaka Koren)



Slika 20: Okna kozolca Štarkl pri Lipel (vir: Jaka Koren)

Javornik nad Štorami 14, kozolec Jelenc – Videc Karel (Lahov kozolec), 1857



Slika 21: Lahov kozolec (vir: Jaka Koren)



Slika 22: Kozolec (vir: Jaka Koren)

Kozolec ima tri okna. Nosilni stebri so kamniti. Podporne ročice so rezljane, mreženje je gosto. Še danes sušijo seno v njem. Sušijo od poletja do jeseni. Kozolec je malo večji od sosedovega (Martin Jelenc). V dolžino meri 18 m.

Javornik nad Štorami 18, Ana Zavšek, 1848

Kozolec ima tri okna. Nosilni stebri so kamniti. Podporne ročice so rezljane, mreženje je gosto. Še danes sušijo seno v njem. Sušijo od poletja do jeseni. Kozolec je malo večji od sosedovega (Martin Jelenc), v dolžino meri 18 m.



Slika 23: Letnica 1848 na kozolcu Zavšek (vir: Rok Zavšek)



Slika 24: Kozolec (vir: Rok Zavšek)

Javornik nad Štorami 16, kozolec Martin Jelenc (domače ime Godec), 1838

Kozolec spada v skupino toplarjev, ima 3 okna, narejen je večinoma iz hrasta, delno iz kostanja in jelke. Stoji na kamnitih temeljih. Zanimivost kozolca je, da ima lege ("špirovce" iz jelke). Lege delno gledajo na čelni strani preko. Zadnji del kozolca ima balkon, "gang" tu se je nekoč sušila koruza. Kozolec ima "štulbuh", to je hrbtenica kozolca. Narejen je iz gosto mreženih tramov 35 x 30 cm. Nekoč so sušili tudi mesnine v "ahker"-ju, "aihker"-ju (sušilnica za suho meso). Včasih so živino krmili z mešanico koruze in sena. V jeseni ga obložijo s koruznico, da zaščitijo stroje, ki so v kozolcu, pred snegom. Dolžina kozolca je okoli 2x6 m, torej 12 metrov. Širina kozolca je tako široka, da vanj spravijo dva voza. Lege si je tesar označil s številkami, da je lažje sestavljal kozolec. Kozolec ima na čelni strani oznake lastnika, ki pa se počasi izgubljujejo. Lastnik jih bo obnovil. V celoti je narejen iz lesenih klinov. Mreženje ima gosto. Kozolec lahko zgoraj v vrhu zanihaš.



Slika 25: Oznake na tramu kozolca Martina Jelenca .
(vir: Jaka Koren)



Slika 26: Okna kozolca (vir: Jaka Koren)



Slika 27: Oznake lastnika (vir: Jaka Koren)



Slika 28: Štulboh (vir: Jaka Koren)

Javornik nad Štorami 19, kozolec Jože Jelenc, 1856

V okolici Javornika je več zanimivih in starih kozolcev. Kozolec Jožeta Jelenca je ročno izdelan. Gradili so ga 3 mesece, vezal ga je Mastnak iz Straže. Kozolec je zaščiten in zavarovan kot Mlakarjev kozolec. V celoti je lesen in zelo zanimivo klesan.



Slika 29: Kozolec Jelenc Jože (vir: Matej Majoranc)

SVETINA

Svetina 3, Klinar



Slika 30: Kozolec na domačiji Klinar (vir: Jaka Koren)

O kozolcu sedanji lastniki niso vedeli povedati nič pomembnega, bolj so se razgovorili o hiši, ki je zaščiten. Po ustnih virih (pripovedoval oče g. Klinarja) naj bi bila ta hiša najstarejša na Svetini. Na Zavodu za varovanje dediščine so nam povedali, da je hiša zavarovana kot Krajnčeva hiša in nosi številko EŠD 19069. Zgrajena je bila v sredini 19. stoletja.

SELA

Na Selah, Kanjuce 24, Milan Bezgovšek

Ob cesti, katera vodi iz Svetine proti Kanjucam, stoji bogato okrašen kozolec, ki kar vabi poglede. Kozolec je toplar, ima 3 okna. Ima "štulbuh", balkona nima, ima lestev ("lojtro"). Kozolec, ki ima balkon, nima lestve. Lastnik je kozolec obil z lesom (šupl), ker v njem hrani delovne stroje. Kozolec ima čop. Tak čop so imeli kozolci, ki so bili nekoč kriti s slamo. Čop ima zaradi vetra. Brez tega, bi veter streho razkril. Kozolec, če je dobro narejen, se mora v vrhu zanihati. Niha lahko do 60 cm. Danes ima kritino iz cementne opeke. Streha je dvokapnica. Gospodar nam je povedal, da danes kozolec ne služi več kot sušilna naprava. Gospodar žito silira in uporablja bale. Kozolec je zgradil Franc Golob iz Reke nad Laškim. Gospod Bezgovšek nam je povedal, da je ženin stric, Jože Gumzek, ki je že pokojni, naredil 53 novih in popravil 23 starih kozolcev, torej skupaj 77 kozolcev. Njegov učitelj je bil Mihael Sevšek (delal je v Leščah), živel pa je v tej vasi. Bezgovškov kozolec je narejen večinoma iz hrasta (nosilni stebri), iz kostanja so prečni trami, topol ali topolka je namenjena za prečne trame spredaj, roke. Vsi klini, iz katerih je izdelan kozolec, so iz hrasta. Da so klini dovolj trdni, morajo biti stari nad 8 let. Les za kozolec mora biti star več kot pol leta. Da postavijo kozolec, potrebujejo 10 ljudi, ki morajo delati mesec dni. V sosesčini so podobni kozolci, vsi imajo "štulbuh". Niso pa istih dimenzij. Sosedovi kozolci so: kolzolec Klepej (ima 3 okna), Slapšak (4 okna). Kozolec je dobro ohranjen. Gospodar je nanj ponosen. Kozolec bi danes stal okoli 30 000 EUR, saj stane samo kritina 5 000 EUR.



Slika 31: Kozolec Bezgovšek (vir: Jaka Koren)



Slika 32: Kozolec Bezgovšek (vir: Jaka Koren)



Slika 33: Kozolec je zaradi zaščite prekrit z lesom
(vir: Jaka Koren)

KANJUČE

Kanjuče 15, Franc Klepej - Matija Klepej, 1891

Kozolec je toplar, dvojni kozolec ima 3 okna, nosilni stebri so iz hrasta. Predstavlja enega največjih kozolcev v okolici. Podporne ročice so zelo lepo rezljane. Ima brano, "štulbuh", zelo lepo okrašene roke, streha je iz betonske kritine. Narejen je iz smreke in hrasta. Lastnik kozolec še uporablja. Seno vanj spravljajo poleti v času košnje, po potrebi. Zgradil ga je pra-praded Franca Klepeja, Matija Klepej. Tesarski mojster je bil Valentin Piderman. Kozolec je dobro ohranjen, če ne bo kakšne nesreče, bo še dolgo stal.



Slika 34: Slapšakov kozolec (vir: Nejc Klepej)

KOMPOLE

Kompole 32, Jože Klinar, 1885

Na spomeniškem varstvu v Celju so nam povedali, da je celotna kmetija zaščitena kot dediščina in ima letnico 1885, kašča 1708. Pod to zaščito spada tudi kozolec. Kozolec je toplar.



Slika 35: Kozolec Klinar (vir: Matej Majoranc)



Slika 36: Klinar (pri Ocvirk), 1885 (vir: Matej Majoranc)

Kozolec je spomeniško zaščiten skupaj s hišo in kaščo (1708).

Kozolec, toplar, dvojni štajerski kozolec s 3 okni grajen na 2 drevesih. Ima še poseben prostor za shranjevanje sena, pod (štulbuh). S čelne strani ima pod tudi balkon z ograjo. Med nosilnimi lesenimi stebri in podom je lepa lesna zveza (roka), ki je dekorirana z ovalnimi oblikami, ki spominjajo na cvet. Prvotno je bil krit s slamo.

Kompole 13, Alojz Verhovšek, najmanj 100 let

Kozolec, toplar dvojni štajerski kozolec ima tri okna, in pod. Med nosilnimi lesenimi stebri in podom je dvojna lesna zveza (roka) okrašena z motivom, podobnim prejšnjemu (Klinar-Ocvirk). Kozolec je bil zaradi prometne nesreče poškodovan. Letnice gradnje nima. Prvotna hiša je bila

stara okoli 250 let. Sosednji kozolec je pogorel, to je sedaj drugi. Gospa Verhovšek (70 let) nam je povedala, da so ga postavili že njeni starši. Nekoč je bil zelo potreben za spravilo sena, kot shramba. Kozolec nima poda (štulbuha). Prvotno je bil krit s slamo.



Slika 37: Verhovšek Kompole (vir: Matej Majoranc)

Kompole 14, Franc Vrhovšek, najmanj 100 let

Kozolec, toplar dvojni štajerski kozolec, ima 2 okna, poda nima. Manjši ob predhodnega. Prvotno je bil krit s slamo. Poleg hiše stoji še en večji kozolec novejše izdelave.



Slika 38: Kozolec Vrhovšek (vir: Marej Majoranc)

Kompole 23, Majoranc

Kozolec, toplar dvojni štajerski kozolec, ima 2 okna, poda nima, je manjše velikosti. Stari starši od gospoda Majoranca so ga že postavili. Obnovljen je bil 1972 leta. Zamenjali so les (smrekove deske), ki je propadal. V glavnem je narejen iz hrastovega lesa. Lastnica domneva, da je zelo star (okoli 250 let).



Slika 39: Kozolec Majoranc, starejši (vir: Matej Majoranc)



Slika 40: Kozolec Majoranc, starejši, detajl (vir: Matej Majoranc)

TEHARJE

Slance 24 a, Damjan Lečnik - (Jakob Kresnik), 1868

Na domačiji lečnik stoji visok in zelo velik kozolec toplar. Ima štiri okna, brano ali "štulbuh", balkon, stoji na kamnitih stebrih, ki so delno betonski. Zamenjali so jih, ker se je kozolec pogrezal. Kozolec rahlo visi, ker so roke samo na eni strani in mu manjka podpore še iz druge strani. Rok ni zaradi načina zlaganja žitnih kop med svisli (prečne late). Križi na brani "štulbuhu" držijo kozolec skupaj. Zaradi J vetra se je kozolec nagnil. Na rokah ima kozolec zanimive ornamente trikotnike in zvezdico. Na čelnem nosilnem tramu je oznaka lastnikov Z ali TZ. Mreženje na brani "štulbuhu" je gosto. Streha je dvokapnica. Kritina je opečna. Kozolec ni bil s slamo krit. Ima čop na sprednji, čelni strani strehe. Kozolec še uporabljajo. Vanj zlagajo seno, žito, koruzo zlagajo na svisli na zadnji čelni strani. Late za koruzo delno odpadajo, drugače je še v dobrem stanju. V zadnjem času so streho že trikrat prenovili. Z zavodom za spomeniško varstvo imajo slabe izkušnje.



Slika 41: Kozolec Damjana Lečnika a (vir: Jaka Koren)



Slika 42: Kozolec Damjana Lečnika, detajl na roki enak kot na kozolcu (vir: Jaka Koren)



Slika 43: Svisli na kozolcu (vir: Jaka Koren)



Slika 44: Kozolec, detajl z letnico (vir: Jaka Koren)

Slance 25, Franc Gorišek

Kozolec pri domačiji Gorišek je kozolec toplar, ki je bil prestavljen iz Laškega. Nekoč je stal poleg pivovarne. Govorijo, da je bil župnikov kozolec. Kozolec ima tri okna, brano "štulbuh", balkona nima. Stoji na betonskih nosilcih, mreženje na brani "štulbuhu" je gosto. Podporne ročice so rezljane. Streha je dvokapnica. Kritina je opečna. Opeka bi bila potrebna prenove. Kozolec pri domačiji še uporabljajo, večinoma seno. Kosijo enkrat v maju in potem še v juniju in avgustu. Ne vedo kateri mojster ga je zgradil. V soseščini je še nekaj takih kozolcev. Podoben je še kozolcu Lečnik in Kač in kozolcu ob cesti na Teharjih. Ta kozolec je nekoliko manjši od kozolcev na domačiji Lečnik in Kač.



Slika 45: Kozolec Franca Goriška (vir: Jaka Koren)



Slika 46: Kozolec Franca Goriška (vir: Jaka Koren)

Bukovžlak 3, Franc Kač, 1889

Kozolec je zelo velik, višji od sosedovega pri Gorišek, ima štiri okna. V višino meri 10-12 m, dolg je 24 m. Na prečnem tramu iz sprednje, čelne strani je letnica 1889. Narejen je večinoma iz trajnega lesa, nosilni stebri so iz hrasta, drugo iz smrekovega lesa. Vse je vezano z lesenimi kljini. Streha je dvokapnica, krita z ročno izdelanim bobrovcem. Danes kozolec služi največ za shranjevanje kmetijskih pridelkov, na njem sušijo seno, otavo. Seno večinoma balirajo, ker je to mnogo enostavneje. Na prečnem tramu iz čelne strani ima oznake prvih lastnikov KJ in KM. Jožef Kač in Marija Kač. Kateri mojster ga je zgradil ne ve, narejen pa je ročno z žago in s tesarskim orodjem. Narejen je iz hrastovega in smrekovega lesa. Kozolec ima brano "štulbuh", pritličje in dve etaži. Zgornji in spodnji štulbuh. Kozolec je postavljen v smer S-J, zaradi vetra, da se je seno boljše sušilo. Sušili so se vsi pridelki od sena, koruze, pšenice, ječmen, oves. V kozolcu se je žito mlatilo in "prevejalo", nato so ga spravili v late. Za to opravilo so imeli poseben pripomoček, neke vrste puhalnik, ki je ločil zrnje. Gospod Kač ima z Zavodom za spomeniško varstvo slabe izkušnje.



Slika 47: Kozolec, Franc Kač (vir: Jaka Koren)

Bukovžlak 48 b, Kozolec Koželj, 1927

Kozolec v Bukovžlaku je drugačen od ostalih, saj ima zidane nosilne stebre, brano, "štulbuh", in lestev. Balkona nima. Stoji na betonskih stebrih. Lastnika nismo našli doma. Pričakal nas je samo rjavi pes, ki je bil prijazno radoveden in igriv. Malo nas je pa vseeno prestrašil, ker je bil velik.



Slika 48: Kozolec Koželj (vir: Jaka Koren)

Bukovžlak 64, kozolec Štefke Žlaus (domače ime Verdel), 1852

Kozolec je toplar s štulbuhom, s stopnicami. Krmo spravljajo tudi pod streho. Nekoč je imel tudi balkon-svisle na obeh straneh, ki pa so ga kasneje požagali. Streha je dvokapnica s čopom, nekoč krita s slamo, danes je krita s salonitkami, ker opečna kritina zaradi Cinkarniških izpušnih plinov z vsebnostjo solitra, ne zdrži dolgo. Dolžina kozolca je 28 x 6 m. Podstavki so betonski, nekoč so bili kamniti. Kozolec se je posedal, zato so jih zamenjali. Vse spremembe so se dogajale zaradi ceste, ki je dvignjena in zato sedaj kozolec stoji na mokrem. Podporni stebri so iz hrastovega lesa, kakor tudi vsi ostali deli. Nekoč so rastli hrasti o neposredni okolici, zato jih ni bilo potrebno daleč tovoriti. Nekoč je bilo v neposredni okolici pet podobnih kozolcev, do nedavnega je stal še eden kozolec, toda lastnik ga je prestavil v Prožinsko vas. Kozolec ni več v kmečki rabi. Vse manj sušijo na tradicionalen način, večinoma sušijo seno v balah. Kmetijstvo se opušča, zaradi slabega plačila kmetom. Lastnik ne ve, kdo je bil mojster, tesar.



Slika 49: Kozolec Štefka Žlaus (vir: Jaka Koren)



Slika 50: Kozolec Žlaus, detajl (vir: Jaka Koren)



Slika 51: Temelj in nosilni tram (vir: Jaka Koren)

PROŽINSKA VAS

Prožinska vas 30, Tone Mihelčič (domače ime: Mastnak)

Kozolec ima tri okna in štulbuh, ima svisli. Po dolžini meri 2 m. Letnica nastanka ni znana. Stebri stojijo na kamnitih podstavkih. Podporne ročice so ravne, brez okrasja. Mreženje ima gusto. Danes je kritina opečnata, zamenjali so jo pred 20 leti. Kozolec ni več v rabi kot nekoč. Ne uporabljajo ga za sušenje krme, bolj za shranjevanje kmetijskih strojev. Krmo sušijo bolj po redko, odvisno od vremena. Za sušenje sena uporabljajo bale. V bližini je še en kozolec, to je Oberžanov. Zaenkrat ni nevarnosti, da bi se podrl.



Slika 52: Kozolec Tone Mihelčič (vir: Jaka Koren)



Slika 53: Kozolec Tone Mihelčič (vir: Jaka Koren)

LAŠKA VAS

Najstarejši kozolec (1780) v Laški vasi, kateri je bil zaščiten, je bil letos v jeseni podrt. Lastnik, g. Gorjup nam je povedal, da je bil že zelo prhek in ne bi prestal zime. Lastnik ga je podrl in zažgal.

Laška vas 6 A, kozolec brez lastnika, 1780, podrti kozolec



Slika 54: Podrti kozolec v Laški vasi (vir: Gregor Gorjup)

Laška vas 31, družina Štor, Žani Vengušt, kozolec z letnico 1829, FS MS (kratice imena in priimka)

Prvotni lastnik je bil Žani Vengušt. Kozolec je v celoti lesen z dvojnimi okni. Njegovo starost nakazujejo leseni »cveki« (žebliji). Posebnost kozolca je klet, ki leži pod kozolcem in je »velbana« (obokana) in grajena iz kamna. Danes ima kozolec streho in del lesenega balkona (obnovljeno), ostalo je še v prvotnem stanju. Streha je bila prej slamnata.



Slika 55: Kozolec družine Štor, Žani Vengušt (vir: Jaka Koren)



Slika 56: Kozolec družine Štor, Žani Vengušt (vir: Jaka Koren)



Slika 57: Kozolec družine Štor , Žani Vengušt (vir: Jaka Koren)



Slika 58: Kozolec družine Štor, detajl z letnico (vir: Jaka Koren)

ŠENTJANŽ NAD ŠTORAMI

Šentjanž nad Štorami, lastnica ga. Marija Horjak, starost ni znana (gospodarsko poslopje nosi letnico 1891)

Ta kmetija je bila do nedavnega zaščiten. Starost je predvidoma okoli 150-200 let. Danes je prodana lastniku iz Ljubljane.



Slika 59: Kozolec Marija Horjak (vir : Matej Majoranc)

REZULTATI RAZISKOVANJA IN MOŽNOSTI NADALJNEGA RAZISKOVANJA

1. **Hipoteza H₁ in H₃.** Rezultati naloge so pokazali, da je v naši okolici zaenkrat še veliko starih in zanimivih kozolcev, nekaj smo jih obiskali in popisali letnice nastanka, kjer je bilo to označeno. Kjer ni bilo točnih zapisov, smo upoštevali druga dana dejstva, npr. starost kmetije, pričanje lastnika.

Najstarejši kozolec, ki je vpisan v register Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije je bil kozolec v Laški vasi 6 A, ki pa so ga podrli lansko zimo. Streha se je zaradi dotrajanosti sesula in zato so kozolec, ki je bil napol porušen in nevaren, podrli in les skurili.

Glede na starost sledi kozolec z zapisano letnico 1804, ki se nahaja v Javorniku 10 pri Šanc-Vinku.

Tretji najstarejši je kozolec v Javorniku nad Štorami 16 pri Jelenc Martinu, po domače pri Godec. Nosi letnico 1838.

Odkrili smo nekaj mojstrov tesarjev. V Javorniku nad Štorami 19, Jože Jelenc, 1856, je kozolec vezal *Mastnak iz Straže*. To je mnenje lastnika. V Javorniku 10, pri Štarkl, je kozolec z letnico 1888, ga je postavil mojster Mastnak iz Straže. V Kanjucah 15, pri Francu Klepeju, je deloval tesarski mojster *Valentin Piderman*. Na Selah, Kanjuce 24, pri Milanu Bezgovšku, je deloval tesarski mojster *Franc Golob* iz Reke nad Laškim. Milan Bezgovšek, ki tudi sam obvlada obrt postavljanja kozolcev, nam je povedal, da je v njihovem kraju kozolce tesal in postavljajl *Jože Gumzek*, ki je naredil 53 novih in popravil 23 starih. Te obrti ga je naučil *Sevšek Mihael*, ki je živel v tej vasi, deloval pa v Leščah (občina Laško).

V Javorniku 16, pri Martinu Jelencu, na kozolcu iz leta 1838 je tesarski mojster označil kozolec s posebnimi znaki, rimskimi številkami. Njegovo ime ni znano.

2. **Hipoteza H₂.** Tipična oblika kozolca.

Najbolj pogosti in tipični so kozolci z dvema (višji predeli), tremi okni (nižji predeli), brano (šolbuhom), svisli in čopom.



Slika 60: Kozolec Franc Kač, Slance (vir : Matej Majoranc)



Slika 61: Kozolec Štarkel, Svetli dol (vir : Jaka Koren)



Slika 62: Kozolec Lečnik, Slance (vir: Jaka Koren)



Slika 63: Kozolec Štor, Laška vas (vir : Jaka Koren)



Slika 64: Kozolec Lečnik, Slance (vir: Jaka Koren)

Po obliki izstopa Koželjev kozolec iz Bukovžlaka 48, ki je zidan. V notranjosti ima lesen štulbuh. Zgrajen je bil leta 1927.



Slika 65: Koželjev zidani kozolec (vir: Jaka Koren)



Slika 66: Koželjev kozolec, detajl (vir: Jaka Koren)

1. Hipoteza H₄. Koliko kozolcev so podrli?

V zadnjem času se veliko kozolcev o okolici Štor podira. Podrli so kozolec v Laški vasi 6 A. Podrli so vsaj dva kozolca v Bukovžlaku. Podrli bodo Koželjev kozolec zaradi obvozne ceste za priključek na avtocesto. Žlausov kozolec je ogrožen zaradi dvignjenega cestišča, ki je tik ob kozolcu dvignjena na višjo lego, zaradi tega stoji na vlažnem travniku. Vlaga počasi načinja temelje in s tem se sesedajo tla pod kozolcem in prhni temelj. V zadnjem času so podrli tri kozolce, enega še bodo v kratkem.

2. Hipoteza H₅. Koliko kozolcev je zaščitениh na Zavodu za varovanje kulturne dediščine enote Celje?

Na Zavodu za varovanje kulturne dediščine Celje v registru dediščine je trenutno še vedno vpisan kozolec Laška vas 6 A, ki pa ne obstaja več. Drugih kozolcev ni zaščitениh in zavarovanih.

TABELA STAROST, ZNAČILNE OBLIKE NA KOZOLCIH V OKOLICI ŠTOR

Tabela 1: Značilnosti kozolcev v okolici Štor

| JAVORNIK | | | | | | | | | | | | |
|--|-------------|--------------|---------|------|------------------------------------|--------------------|----------------|-----------------------------|--------------------------|-----------------------------|-----|--|
| | NIZKI/VISOK | TOPLAR/DVOJN | LETNICA | OKNA | NOSILNI STEBRI KAMNITI/BETONSKI | PODPORNE ROČICE | MREŽENJE GOSTO | STREHA OBLIKA- KRITINA | BRANA (»ŠTULBUH «) | BALKON/SUŠENJE KORUZNICE | ČOP | |
| Javornik 7 Štarki Martin Langer | VISOK | TOPLAR | 1850 | 3 | KAMNITI | REZLJANE | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | DA | NE | |
| Javornik 10 Šanc Vinko | VISOK | TOPLAR | 1804 | 2 | KAMNITI | REZLJANE | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | DA | NE | |
| Javornik 14 Jelenc-Videc | VISOK | TOPLAR | 1857 | 3 | KAMNITI | REZLJANE | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | DA | NE | |
| Jelenc Martin Javornik 16 | VISOK | TOPLAR | 1838 | 2 | KAMNITI | REZLJANE OB STRANI | GOSTO | DVOKAPNICA Krit je z ... | DA | DA | NE | |
| Javornik 18 Zavšek Ana | VISOK | TOPLAR | 1848 | 3 | KAMNITI | REZLJANI | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | DA | NE | |
| Javornik 19 Jelenc Jože | VISOK | TOPLAR | 1856 | 3 | KAMNITI | REZLJANE | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | DA | NE | |
| KANJUČE | | | | | | | | | | | | |
| Bezgovšek Milan Kanjuče 24 | VISOK | TOPLAR | NI | 3 | KAMNITI | REZLJANE | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | NE | DA | |
| Kanjuče 15 Klepej Franc- Matija 1891 | VISOK | TOPLAR | 1891 | 3 | KAMNITI | REZLJANE | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | DA | NE | |
| Svetina | | | | | | | | | | | | |
| Svetina 3 Klinar | VISOK | TOPLAR | NI | 2 | KAMNITI | REZLJANE | GOSTO | DVO KAP NICA | DA | DA | NE | |
| KOMPOLE | | | | | | | | | | | | |
| Kompole 13 Verhovšek Alojz | VISOK | TOPLAR | NI | 3 | KAMNITI | NE | GOSTO | DVO KAP NICA | DA | NE | DA | |
| Kompole 14 Vrhovšek Franc | NIZEK | TOPLAR | NI | 2 | KAMNITI | NE | GOSTO | DVO KAP NICA | NE | NE | NE | |
| Kompole 23 Vida Majoranc | NIZEK | TOPLAR | NI | 2 | KAMNITI | REZLJANE | GOSTO | DVO KAP NICA | DA | DA | NE | |
| Kompole 32 Klinar Jože | VISOK | TOPLAR | 1885 | 3 | KAMNITI | REZLJANI | GOSTO | DVO KAP NICA | DA | DA | NE | |
| LAŠKA VAS | | | | | | | | | | | | |
| Laška vas 31 Štor-(Vengust) | VISOK | TOPLAR | 1829 | 3 | KAMNITI KAMNITI | NE | GOSTO | DVO KAP NICA | DA | DA | NE | |

| | NIZKI/VISOK | TOPLAR/DVOJNI | LETNICA | OKNA | NOSILNI STEBRI KAMNITI/BETONSKI | PODPORNE ROČICE REZLIJANE | MREŽENJE GOSTO | STREHA OBLIKA- KRITINA | BRANA (»ŠTULBUH«) | BALKONSUŠE NJE KORUZNICE | ČOP |
|---|-------------|---------------|---------|------|------------------------------------|-------------------------------|----------------|------------------------------|----------------------|--------------------------------|-----|
| PROŽINSKA VAS | | | | | | | | | | | |
| Prožinska vas 30 Mihelčič Tone | VISOK | TOPLAR | NI | 3 | NOSILNI STEBRI KAMNITI | NE | GOSTO | DVOKAPNICA OPEČNA | DA | DA | NE |
| TEHARJE -SLANCE-BUKOVŽLAK | | | | | | | | | | | |
| Slance 24 a, Lečnik Damjan | VISOK | TOPLAR | 1868 | 4 | NOSILNI STEBRI KAMNITI | REZLIJANE IN ORNAMENTIRANR | GOSTO | DVOKAPNICA OPEČNA | DA | DA | NE |
| Slance 24, Gorišek Franc | VISOKI | TOPLAR | NI | 3 | BETONSKI | REZLIJANE | GOSTO | DVOKAPNICA OPEČNA | DA | NE | |
| Bukovžlak 3, Kač Franc | VISOKI | TOPLAR | 1889 | 4 | KAMNITI | REZLIJANE | GOSTO | DVOKAPNICA OPEČNA | DA | | |
| Bukovžlak 48b Koželj | VISOKI | TOPLAR | 1927 | | BETONSKI | ZIDANI | ZIDANI | DVOKAPNICA | NE | NE | NE |
| Bukovžlak 64 Žlaus Štefka, Verdel | VISOKI | TOPLAR | 1852 | | KAMNITI IN BETONSKI | REZLIJANE | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | DA | DA |
| Bukovžlak 48 Koželj | VISOKI | TOPLAR | 1927 | | KAMNITI IN BETONSKI | ZIDANE | GOSTO | DVOKAPNICA | DA | NE | NE |

Kozolci v Sloveniji so zelo zanimivi po svojih oblikovnih proporcijah, kakor tudi po ornamentiki in rezbarstvu. Kozolci v gorskem predelu so običajno z manjšim številom oken, običajno imajo dva ali tri. Kozolci v nižinah v vaseh Slance, Bukovžlak pa imajo večje kozolce s tremi ali štirimi okni. Kozolci v okolici Štor odpirajo zanimiva vprašanja o mojstrih tesarjih, saj se identične oblike klesarske dekoracije na t. i. rokah pojavljajo v Slancah pri Štorah kakor tudi v Mažici in v Kotljah na Koroškem. Kozolec Damjana Lečnika v Slancah ima zanimivi izklesani motiv v obliki zvezde. Popolnoma enakega lahko vidimo v knjigi "Slovenski kozolec" avtorja Jake Čopa in Toneta Cevca na strani 110. Kozolec Franca Goriška v Slancah in kozolec Franca Kača v Bukovžlaku imata popolnoma enako izklesane t. i. roke v obliki "zavoja s" ali kot pravijo domačini v "obliki konjske glave". Takšno obliko zasledimo v isti knjigi na strani 209. Ali je to naključje ali pa so delovali na ozemlju Slovenije isti mojstri tesarji, ki so imeli že izdelane šablone, je še predmet ugibanja. Nalogo smo pisali s pomočjo intervjujev z lastniki, kar je bilo zelo težko, ker ljudje ne vedo veliko o svojih kozolcih. Mnogo lastnikov ni vedo, kdaj je bil kozolec postavljen, če ni imel zapisane letnice. Lahko zaključimo, da so ljudje preprosto pozabili na svoje kozolce, ker niso vedeli, da so pomembni in da v sebi skrivajo toliko bogastva, pomembnega za identiteto naroda. V času, ko se morajo domačini večinoma preživljati z delom v bližnjih večjih krajih in kozolce vse manj uporabljajo, je to na nek način razumljivo. Velik problem so bale, ki so namenjene za sušenje sena in izrinjajo kozolce. Seveda v nobenem primeru ne bodo nadomestile kozolcev. Največji problem je opuščanje tradicionalnega načina sušenja sena. Moramo poudariti, da so nekateri

lastniki zelo ponosni na svoje kozolce in jih cenijo. Danes kmetje lahko zaprosijo za sredstva strukturnih skladov Evropske unije za popravilo tiste dediščine, ki je vpisana v register dediščine pri ZVKD Slovenije. Poleg tega morajo še sami prispevati 50 % sredstev, česar mnogi, večinoma starejši lastniki, ne zmorejo. Seveda pa je takšnih objektov samo za vzorec. Vpis dediščine v register je podrejen različnim zahtevnim kriterijem, kakor tudi mora država zanj zagotoviti varovanje in zaščito. To je pri nas težko. Tudi lastniki kozolcev večinoma nimajo radi, če je njihova lastnina vpisana v register dediščine, ker to zanje pomeni določene omejitve. To vse pomeni, da bodo kozolci v naši okolici in verjetno še kje v Sloveniji počasi izginili iz naše kulturne krajine.

V okolici naše šole je še več kozolcev, vendar nam ni uspelo obiskati vseh. Veliko szanimivosti ponujajo še zaselki kot so Svetli dol, Javornik, Kanjuce ter Breze. Zanesenjaki iz turističnega društva in drugi imajo veliko možnosti za zanimivo in plemenito delo. Vzor so jim lahko razna kulturna društva na Krasu in v okolici Ljubljane, ki močno oživljajo staro etnološko dediščino svojih krajev, prirejajo prireditve od pusta do raznih dramskih iger. Naš namen je predstaviti raziskovalno nalogo našim krajanom in predstavnikom na občini v Štorah, da bi se izdelali različni turistični letaki, prospekti in turistične karte z vrisano kulturno dediščino. Izdelali bomo svojo pot po kulturni dediščini v Štorah, opisali kozolce in jih predstavili javnosti. Pridružujemo se mnenju arhitekta Boruta Juvanca, da bi bilo za Slovence bolje, da ne bi imeli krošnjarjeve in jantarjeve turistične poti, temveč izvirno turistično pot po kozolcih in kulturni dediščini.

Raziskava odpira prostor številnim drugim raziskavam. Gospa Božena Hostnik nam je predlagala, da bi nalogo v naslednjem letu še nadaljevali in nato izdali monografijo o kozolcih v naši okolici.

LITERATURA

1. BOGATAJ, J. (2005). Nesnovna kulturna dediščina. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
2. EKAR, M. (1999). Dnevi evropske kulturne dediščine. Rast, 10(6), 621-623.
3. FEGUŠ POPEK, T. (2008). Arhetip kozolca toplarja v moderni arhitekturi . Diplomsko delo.
4. HAZLER, V. (2004). Kozolci na Slovenskem.Ljubljana: Kmečki glas.
5. HUMER, J.(Ur.).(1986). Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji. Ljubljana: Kulturna skupnost Slovenije.
6. ILIČ, S. (2002). Po poteh dediščine od Idrijce do Kolpe. Občina Logatec.
7. JUVANEC, B. (2007). Kozolec.Ljubljana: Založba 12 in Univerza v Ljubljani.
8. JUVANEC, B.(2005). Gradivo za raziskavo o kozolcu. Fakulteta za arhitekturo v Ljubljani.
9. KLADNIK, D.(1994). Sto slovenskih krajev. Ljubljana: Prešernova družba.
10. MALEJ, R. (Ur.). (2007). Kulturna dediščina v kurikulumu vrtca. V Skupnost vrtcev Slovenije (1-260). Ljubljana: Skupnost vrtcev Slovenije.
11. MELIK, A. (1931). Kozolec na slovenskem.
12. MUŠIČ, M.(1970). Arhitektura slovenskega kozolca. Cankarjeva založba.
13. OVEN, M. (2009).Kulturna krajina s kozolcem.Poiskus uvrstitve slovenskega
14. kozolca med svetovno dediščino UNESCO, magistrsko delo. Univerza v Ljubljani.
15. PESKAR, R. (2006). Kulturna dediščina in njene perspektive. Umetnostna kronika,(10), 1.
16. POTOČNIK, J. (1999). Toplarji v Mislinjski dolini. Poklicna gostinska in lesarska šola, Slovenj Gradec.
17. RUCLI R. (1998). Kozolec : monumento dell'architettura rurale spomenik ljudske arhitekture. Lipa.
18. ŠUMI N., (1994). Naselbinska kultura na Slovenskem. Ljubljana: Viharnik.
19. VOGRINC, J. (2008). Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Ljubljana: Pedagoška Fakulteta.